

Dijital Dünya ve Okul Öncesi, Çocuk Edebiyatı

Zehra ÜNÜVAR*

Bir zamanlar, “okul öncesi” deyince, çocukların anne ya da büyükanne kucagında yetiştikleri yıllar anımsanırdı. Çalışan annelerin çoğalması, ailelerin küçülmesi ile çocuklar erken yaşta okul ile tanıştılar. Ancak bu okul, günü değerlendirme, çocuğu koruyup kollama işini üstlenmiş bir programla çalışıyordu. Ana kucagi yerine geçen kreşler olsun, oyun çağına dayalı okullar olsun; asıl görevlerini giderek renklendirmeye çalıştı. Piyasada yaratılan rekabet, yeni yeni buluşlarla bu yuvaların havasını değiştirdi. Anne-babalar, verdikleri paranın karşılığında yeni yeni çalışmalar istediler. Devlet, önceleri pek üzerinde durmadığı bu kuruluşlar için planlar, programlar hazırlayıp kontrolleri üstlendi.

Şu anda, her mahallede birkaç tane kreş, anaokulu var neredeyse. Ayrıca, ilkokulların bünyesinde açılan sınıflarla, her okul kendi kapısını çalacak çocuğu eğitmeye başladı. Bütün bu gelişmeler ışığında, “okul öncesi” için araç gereç, renkli-eglençli beceriler, resimli kitaplar, boyalar, süsler, tahtalar, sıralar, çantalar, giysiler üretilmeye başladı. Bir de baktık ki, birinci sınıf için hazırlamaya çalışacağımız çocuğu, kendi ellerimizle tüketim çarkının içine verivermişiz. Dönen çarkın bir eli cebimizde, bir eli de çocuğumuzda.

İyi yetişmesi, mutlu olması için her özveriye katlandığımız çocuğumuz için, her gün yeni bir ışık beliriyor. O koşuyor; biz de ardı sıra koşmaya çalışıyoruz. Çocuk niye koşuyor? Yeni çevreye uymak için koşuyor. Yaşlılarıyla yarışmak için koşuyor. Durmadan yenilenmesini istediği oyuncakları için koşuyor. Yaşam alanındaki makinelere akıl yormak için koşuyor. Bu makinelerin hünerlerini taklit etmek için koşuyor. Dış dünyanın kargaşası içinde, kendi benliğinin farkına varmak için koşuyor. Uykunun dışında geçen zamanında, akli ile baş başa kalmak için koşuyor.

Daha pek çok şey sayabiliriz. Artık hepimizin dikkatini çeken bir gerçek var. Biz çocukları okulların yarıştıran havasından önce de koşturuyoruz. Bu koşturmaca içinde bize el veren televizyon, İnternet, elektronik oyunlar, pahalı oyuncaklar, reklam dünyası da hiç boş durmuyor. Onlar boş durmadığı, bizim yaşamımızı etkilediği için mi bu durumlar oluştu, yoksa biz durmadan bu çarkı çevirdiğimiz için mi boş durmuyorlar? Aslında soru-

* Eğitimci, öykücü, çocuk kitabı yazarı.

nun yanıtını söylemek zor. Tıpkı “Yumurta mı tavuktan çıkıyor; tavuk mu yumurtadan?” sorusu gibi iç içe her şey.

Çocuklar için bir edebiyat var. Son yıllarda artan bir ilgi ile pek çok yazar da bu konuda çaba sergiliyor. Daha doğmadan, ‘anne karnında kitapla, müzikle tanışmalı’ görüşü yayıldığı için, gebeliği süresince klasikleri seslice okuyan, Mozart dinleyerek bebeği ile iletişime geçen anneler epey çoğaldı. Ancak, Türkiye gerçekleri içinde sayıları çok az olan bu anneler, bebekleri kucaklayınca ne yapıyorlar bilemem. Güzel bir araştırma konusu aslında.

Yakından gözlemlediğim bir şey var, çok çocuklu bir aileye katılmış bebek, önce annesine kulak veriyor; sonra kardeşlerine. Ardından da televizyona. Bir de bakıyorsunuz, oturmayı yeni öğrenmiş bir bebek, reklam müziği seçer olmuş. Sözcüklerin uyandırdığı etkileri tepkiye çevirmeye başlamış.

Yalnız çocuk programları sunan kanallar var. Bu kanallarda yayınlanan çizgi filmlerde ne çok şiddet var dikkat ettiniz mi? Açık açık ya da konu içine yedirilmiş hareketlerle çocuklara farkında olmadan şiddeti öğretiyoruz. Evdeki avunma aracı olarak görülen bu televizyon filmleri, “bir sihirle değişiveren kahramanları”, “kısalıp uzayan kuyrukları ya da kanatları ile kötülerini silip süpüren yaratıkları”, “canlıları yutan dağları, denizleri, silaha dönüşen ağaçları” ile henüz gerçekliği tam olarak kavramamış çocuklara acaba hangi duyguları, hangi düşünceleri aşıyor; kontrol edebiliyor muyuz? Mutlaka bir savaş var hepsinde. Kötülerle savaş işlenirken, kötüler ve iyiler diye oluşturulan gruplar, bu gruplardaki kişilerin görüntülerindeki farklar dikkatinizi çekti mi hiç! Bir de savaş yöntemleri ve silahları var ki, akıllarda neler yaratıyor bilinmez.

İzlediği çizgi filmde bir karakter seçen çocuğun, onunla özdeşleştiğini, hareketlerini benimseyerek kişiliğinde oturtmaya çalıştığını yapılan incelemeler söylüyor. Böyle etkilerin altında gelişen kişiliklerinin de daha saldırgan, mutsuz, huzursuz, uyku düzeni bozuk, oyun gruplarına uyum sağlayamayan bir yapıya döndüğünü biliyoruz.

Çocuk yetiştirmek kolay değil. Yalnızca izleyeceği programları seçip ayırmak bile başlı başına bir sorumluluk. Zararlı etkilerden korumak için televizyondan uzak tutmak da bir çözüm değil. Çünkü, eğlenmek, öğrenmek her çocuğun hakkı. Yaşadığı dünyayı tanımaya çalışması da çok doğal. İşte orada yetişkinlere çok iş düşüyor. Çocuğun izleyebileceği yayınları seçme titizliği gösterilmelidir. Bu titizlik, önce devletin ve ailenin, sonra da okulların çok önemli görevidir.

Ancak, ailelerin baş etmeye çalıştıkları en gerçekçi uğraşları “geçim derdi” yanında, ne yazık ki bu düşünce pek ilgi görmüyor; uygulanabilirliği de tartışmalı bir durumdur. Çocuğu ayrı bir ortamda tutma olanağı olmayan bir ailede, her yaştaki birey aynı ortamda, aynı koşullarda yaşamak zorundadır. İster istemez de tüm olumlu ya da olumsuz koşullar, çocuğun da görüş-düşünüş alanı içindedir. Nasıl haklarını bildiğimiz hâlde her çocuğa tüm haklarını kullanma olanağı sunamıyorsak, zararını bilsek de televizyonun renkli-etkili dünyasından onu koparamıyoruz.

Evlerimize dünyayı getiren bu sihirli makine, çoğu zaman çocuklarımızı yanlış kucağa oturtabiliyor. Biz de bile bile seyirci kalıyoruz.

Şimdi, herkesin elinde bir telefon var. Bu sihirli alet ne kadar çabuk yaşamımızı ele geçirdi... Bir gereksinme iken, oyuna, derken gösterişe dönüştü. Bu kadar mı yalnızlık

ki artık cebine ya da çantasına bile koyamıyor insanlar bu telefonları. Yürürken, yemek yerken, toplantıda, konferansta, iş yerinde vs. hep ellerde. Çocukların da ellerinde. Daha anne-baba demeyi bilmeyen bebekler ne kadar da korkusuzca, üstelik severek kullanıyorlar. Sanırsınız ki bu aleti yapan onlardır.

Pek çok anne-baba, çocuklarının bu marifeti (!) ile övünüyor; yüksek zekâ belirtisi sayarak her yerde anlatıyor. Başparmaklar erkenden gelişiyor yani! Tekerleme, bilmece, oyunlar, masallar çoktan küsüp bir kenara çekildiler. Kaf Dağı'nın sırrı sorulmaz oldu. Belki o yüzden de çiçeklerin sihri, ağaçların yarattığı mucizeler görmezden geliniyor. Var olan dünyayı çabucak bitirip o yalancı dünyanın içinde gönüllü kayboluşlara hevesleniyor.

Çocuk şiirleri de büyüklerinki gibi anlamsızlaştırıldı. Okul şarkıları öğretilmiyor. İşin kolayı çok. Sınıflara getirilen makineler istediğiniz şarkıcının sesini verirken, siz de o küçücük bebelerle ağız açıp kapatmayı, oynayıp zıplamayı öğretiyorsunuz. Böylece çocuk, şarkı söylemeden söylediğini sanıyor. Bu uygulamada kullanılan şarkıların sözlerinden hiç söz etmeyeyim. İciniz bir hoş olur.

Konusu, sözü, sesi ile bütünleşmiş, çocuk bedeni, çocuk zevki gözetilerek oluşturulmuş rontlar için uğraşan yok artık. Bilenler de giderek tükeniyor. Oysa, çocuk edebiyatının içinde söz, ses, hareket el eledir. Çünkü çocuğun gelişimi tek yönlü ele alınamaz. Her oyun bir basamaktır. Alır, kucaklar; yukarı taşır.

Çocuk, okuma yazma yaşına gelmeden önce dilini sevmeyi öğrenmelidir. Ana dili öğrenme de ana kucağında başlar. Dilimiz, kendine özel müziği ile, sözcük zenginliği ile değerli bir dildir. Bu zenginliğin ilk tanıtımı, sezdirilmesi, uygulaması oyunlarla, şarkılarla, tekerlemelerle evinde başlar. Büyüklerin yüzyıllar boyu söyleyerek unutulmaz kıldığı ninniler ilk ürünlerdir. Bizim ninnilerimizin çoğunun da güzel ezgileri vardır. Sözü anneye seslense de, müziği yavruya seslenir. Ardından, yakıştırmalar, uyaklı sözler, tekerlemeler ile bebekler, sese, ritme uyarak dili sezmeye başlar. “Okul öncesi” dönemin bu ürünleri, çocuğun duygusal gelişimi için de çok önemlidir.

Çocuk edebiyatında tekerleme ve bilmeceleri konuşurken bir yazar arkadaş, “Karga karga gak dedi / Çık şu dala bak dedi diye tekerleme ile bizi avuttular. Kendileri akıllarını kullandılar; biz daha o dalda karga arıyoruz” demişti. Bu görüşe göre, çocuğu tekerlemelerle gerçeklerden kopardığımız düşüncesi çıkıyor ama, ben bu görüşe katılmıyorum. Çocuk edebiyatının ilk basamakları olmadan diğer basamakları yerleşmez. Dili, sanatı, güzeli bulmak -öğrenmek başka; gerçeklerden kopup şaşırıp kalmak başka...

Tekerlemelerde, çocuğu çeken yan, dil hüneridir. Benzetmeler, uyaklar, redifler, zıtlıklar, yansımalar, ikilemeler vb. Dilini öğrenmeye çalışan çocuğa eğlenceli bir yoldur bu. Ayrıca, zekâsını işletmeye de yarar. Masalları da hor görmemeli. Aslında büyükler için yazılmış pek çok masal, içindeki bazı öğeler ayıklanarak çocuklara verildiğinde, tatlı bir seslenişin gelecek düşleri gibidir. Edebiyatımızın bu değerli ürünleri, yılların anonim emeği ile oluşmuş değerlerdir. Yeter ki yararlanmayı bilelim.

Bilmeceler ise kısa öykülerdir bir bakıma. Hem düşündürür, hem eğlendirirler. Televizyonların evlerimizi işgalinden önce, en güzel ocakbaşı söyleşilerinde bilmeceler kullanılırdı. Her yaştan aile üyesi bu eğlenceye severek katılır; birlikte zaman geçirmenin tadını çıkarırdı. Evlerde sevgi büyürdü. Şimdi her kişiye bir bilgisayar, telefon, televizyon

ya da tabletle yalnızlığımızı büyütüyoruz da arkadaşı nerede arayacağımızı şaşırıyoruz. Teknolojiye, kolumuzu kaptırmadan yaklaşmak ayrı bir akıl, ayrı hüner istiyor kısacası.

Günümüzün geçerli koşulları içinde yetişen çocuklar, kendilerini tanıyıp toplumun gerçekliği içinde yeni oluşumlara kafa yormanın yerine, buldukları düzenin içinde eriyip gitmeyi seçiyorlar. Aslında, biz de bunu destekliyoruz. Popüler kültürü yaşamımızın her alanında etkinleştirdik. Hangi yaşta olursa olsun herkes dünya nimetlerinden çalışmadan ama eşit pay alarak yararlanmamız gerektiğini düşünüyor. Bu düşünce, oyunculara, kitaplara, çocuk giysilerine, dergilere, filmlere, eğlence programlarına, televizyonlarda yapılan yarışma programlarına, dizilere, haberlere, reklamlara yerleşiyor; durmadan da işleniyor. Bir çalışma para getirmeyecekse, güç kazandırmayacaksa, çok tanınan olmaya yaramayacaksa ilgi görmüyor. Bilgi, bilgi paylaşımı, bilgili kişi değersizleşiyor.

Çocuk edebiyatı da ne yazık ki bu durumlardan etkilenmiştir. Yetmişli seksenli yıllara göre, çocuklar için yayın yapan yayınevlerinin sayısı pek çok. Yüzden fazla yayınevi çocuklar için kitaplar, dergiler, ansiklopediler basıyor. Telif ödenmediği için klasiklerin pek çoğu, her yaş grubu için ayrı kısaltılarak basılırken, konuda değişiklikler bile yapıyor.

Okuma yazmayı öğrenmemiş olan minikler için bol resimli, gösterişli kitaplar basılıyor. Bu kitapların yanı sıra ilgi çekici armağanlar sunularak albenileri artırılmaya çalışılıyor. Bir yanda kitaba ulaşamayan yüzlerce çocuğumuz varken, bir tarafta da kitabın değerini tam kavrayamamış, tükettiği çikolatanın kabını çöpe attığı gibi bir kez karıştırdığı kitabı bir köşeye atan çocuklar çoğalıyor. Çok eğitici olacağı amaçlanarak ellere tutuşturulan tabletler, artık okul öncesi çocukların çantasında arkadaş olarak taşıyor.

Teknolojinin nimetlerinden yararlanmak elbette çok güzel. Ancak, her yenilik, yaşamımıza girerken kendi koşullarını dayatıyor. İnsanların öğrenmesini, değişip gelişmesini desteklemek amacı güden her araç, iyiye kullanılabilirdiği gibi, kötüye de kullanılabilir. Bunu bilerek hareket ettiğimizde, yararlarını saymakla tüketemeyiz. Ama kontrolümüzden çıktığı anda olacakları da düşünmemiz bizim yararımızdır.

Çocuğu besleyen oyunu unutmamalıyız. Temiz hava alacağı yerlerde gezmek, oynayıp koşmak her çocuğun hakkıdır. Kitaplarla buluşmak, okuma dünyasını keşfetmek, okunan bir masalı, öyküyü, şiiri dinleyebilmek her çocuğun gelişimine olumlu etki edecektir. Dijital dünya ile yalnızlığını renklendirmeye çalışması ilginç gelse de, bir kitap ile arkadaş olmanın güzelliğini keşfedip yaşamak da çok önemlidir. Burada görev, büyüklere düşmektedir. Her çocuğun iyi yetişmesi, biraz ailesinin, biraz da öğretmeninin rahatından fedakârlık etmesine bağlıdır. Okul öncesi dünyanın ilgi çeken renklerini yaratmada, çocuğun ilgisini çekecek yöntemleri bulup çıkarmada, uygulamada ve geliştirmede, anne-babaya, bakıcılara, kreşteki öğretmenlere, anaokullarına, büyük sorumluluk düşmektedir.

Dünyanın küçüldüğünü söylerken, artık çocukların da eskiye göre daha meraklı, daha bilgili, daha öğrenmeye açık, cesaretli olduğunu söylemek istiyoruz. Çok uzak değil, bundan yirmi yıl önce yalnız çevresi ile ilgili sorular üreten çocukların yerini, dünya ile, dünya tarihi ile, uzay ile, hayvanlar âlemi ile ilgili ilginç sorular soran çocuklar almıştır. Zaten, “Bu çocukları ilgilendirmez” yasağı artık geçerliğini yitirmek üzeredir. Çünkü çocukları artık her şey ilgilendirmektedir. Büyükleri şaşkırtan siyaset bile.

Ancak, bütün bu gelişmiş işmanın yanında, akılları karıştıracak kadar cahilliğe meyilli, tembelliğe tutkun, oluşturma-gelişime boş vermiş, yalnızca yeme-içme ve tüketmeye koşullanmış tiplerin de giderek çoğaldığı bir gerçek. İşte onun için düşünmemiz gerekiyor yeniden. Evet, her yenilik güzel, her yenilik yaşamımızı daha ileri götürmeye yarayacak; ama biz o yolda kullanırsak.

Bebeği kucağımıza aldığımız ilk günden başlayarak, nerede ne yapmamız gerektiğini inceden inceye düşünmemiz gerekiyor. “Çocuktur anlamaz!” yargısı çok eskilerde kaldı. Şimdi çocuklar, “Daha da Harika!” O yüzden de okul yaşamından önceden başlayarak, onların kişiliklerine büyük saygı göstermemiz bir görev. Bu kutsal görevde sorumluluğumuz çok ağır. Anne-baba olarak, çevre olarak, okul olarak, yazar olarak, devlet olarak.

Çocuk edebiyatı dalında yazmak, çok sorumluluk ve dikkat isteyen bir iş. Yazılanlar çocuğu gönülden kavramalı. Aklına, duygularına birlikte seslenmeli. Sıkmadan, kaş çatmadan, parmak sallamadan, gülyüzlü bir ses olmalı bu. Hele hele çocuğu hiç de hafife almamalı. Onun anlayacağı dilden, güzel Türkçeyi iyi kullanarak yazarsanız, güzel güzel konuşursanız, aklının en güzel yerine yerleşirsiniz. Gönülünü kazanırsınız.

“Büyüklerle, küçüklere diye ayırmadan yazın siz. Kim okursa onun anladığı kadarı onun olsun” görüşüne katılmıyorum ben. Ürünlerimiz, çocuk düşünülerek oluşturulmalı. Bu ilgi zaten onun hakkı. Yaşam hakkı yeterince korunamayan çocuklarımız için bilgi, sevgi, oyun üretmek görevimiz. Her beş saniyede bir bebek ölüyor yeryüzünde. Yaşam sağlamak için uğraşmak önemli. Akıl ve ruh sağlığı için çalışmak da çok önemli.

Bilinçle yapılabilecek her çalışmada en büyük destekçi aileler elbette. O yüzden de anne-baba eğitimine öncelik göstermeli, yaşama başlayacak her çocuğun dünya için çok değerli olduğunu önce büyüklerle öğretmeliyiz.

Tüm teknolojik gelişmelere karşın, öğrenmenin en eski en önemli merkezlerinden biri olan kütüphaneleri de dikkate almalıyız. Çocuklarımızı daha küçük yaşta kitap ortamı ile tanıştıracak, bedensel, duygusal eğitim çalışmaları da yapabilecek “çocuk kütüphaneleri”nin çoğalması için çalışmalıyız.

Öğretmen faktörü de çok önemlidir. Kitaptan korkan, kitap okumaktan, iyiyi-kötüyü seçme sorumluluğu almaktan kaçan öğretmenlerin çoğalmasına izin vermemeliyiz. Okulların, öğretmenlerin, insan yetiştirme için emek istediğini bilen yapıda olmasına önem vermeliyiz. Nasıl bir gelecek istiyorsak o geleceği anlatmaya çalışmalı; bunun için çaba göstermeli, çocuklarımızı bu çabaya ortak etmeliyiz. Çünkü geleceğimizi kuracak olan çocuklarımızdır.